

Herma Kennelová

„BergersDorf“ a německo-české vztahy na Jihlavsku

Přednáška v rámci Letní žurnalistické školy Karla Havlíčka Borovského v Havlíčkově Brodě, 18. srpen 2011

Vážený pane Pilaři, vážené dámy a pánové, milí přátelé,

velmi mě těší, že zde dnes mohu stát před Vámi jako jeden z přednášejících na letošní Letní žurnalistické škole v Havlíčkově Brodě. Když jsem obdržela pozvánku a viděla seznam hostů, kteří se zúčastnili minulých ročníků této akce, byla jsem velmi poctěna. Tímto Vám chci, pane Pilaři, ještě jednou srdečně poděkovat za pozvání.

Moje přednáška nebude dlouhá, abychom měli dostatek času na následnou diskusi. Nejdříve budu hovořit o své knize „BergersDorf“, pak o soužití Čechů a Němců v jihlavském jazykovém ostrově a nakonec se zmíním o hromadném hrobu u Dobronína.

I.

Jako spisovatelka jsem kromě knih pro děti napsala i několik dokumentárních románů, mezi nimi i román „BergersDorf“. Tato kniha se v posledních měsících setkala s mimořádným zájmem, protože je v ní mimo jiné popsána i ona vražedná noc na louce Budínka, ke které došlo 19. května 1945.

Zjistila jsem, že příběhy, které píše sám život, mohou být zajímavější než ty vymyšlené. Přitom dělám to, co patří k práci dobrého novináře. Důkladně shromažďuji informace s cílem zjistit, jak to bylo. V případě knihy „BergersDorf“ jsem se například dotazovala pamětníků a srovnávala jejich výpovědi. Po nějaké době jsem se některých pamětníků ptala znovu, abych zjistila, jestli určité události nepopsali jinak. Prohledávala jsem německé i české archivy. Staré spisy, například spis gestapa týkající se případu českého mlynáře pocházejícího z Kamenné (německy Bergersdorf), Jaroslava Vomely, který se mi díky jednomu českému příteli podařilo získat z Moravského zemského archivu v Brně, mě ujistily v tom, že jsem úplně blízko historické pravdě.

Kniha „BergersDorf“ není dokumentární reportáž, ale dokumentárním románem, který obsahuje i několik vymyšlených prvků. Kdo chce po 60 letech výstižně znázornit obraz soužití Němců a Čechů na Jihlavsku během okupace, pak se nachází v podobné situaci jako někdo, kdo objevuje starověkou mozaiku, která není úplná: Je třeba doplnit chybějící kamínky mozaiky tak, aby se hodily k ostatním. Snažila jsem se zaplnit těch několik málo bílých míst, která zůstala po mém pátrání, tak, aby vznikl věrohodný obraz.

Když jsem na popud své tchyně, která pocházela z Kamenné, začala pracovat na knize, netušila jsem, do čeho se pouštím. Pocházím z německo-francouzského pomezí. Politické diskuse mezi Čechy a sudetskými Němci mi byly cizí. Brzy jsem však zjistila, že bych se s tímto tématem mohla dostat do střetu zájmů. Počítala jsem s ostrou kritikou z obou stran. To mě ale dodatečně motivovalo k pokud možno nezaujaté a důkladné rešerši.

Po vydání německé verze mé knihy jsem byla překvapena, že se tato kritika nedostavila. Samozřejmě, že se mezi staršími jihlavskými Němci našli jedinci, kteří tvrdili, že nemohu vědět, jak to tehdy opravdu bylo. Kritizovali, že jsem Čechy popsala příliš pozitivně a Němce naopak až moc negativně. Ale našli se i jihlavští rodáci žijící v Německu, kteří tvrdili, že to tehdy bylo přesně tak, jak je to popsáno v knize. Mnozí považovali knihu za vyváženou, protože popisuje utrpení Čechů během okupace, ale i utrpení Němců po válce.

II.

Líčení německo-českého soužití v knize „BergersDorf“ se omezuje na dobu od vpádu německého wehrmachtu v březnu 1939 až do léta 1945, kdy se několik Čechů pomstilo Němcům. Ale neměla by být popsána i doba před rokem 1939, abychom pochopili, proč jihlavští Němci jásavě vítali německý wehrmacht jako osvoboditele?

Sudetští Němci tak jako i jihlavští Němci se za první republiky cítili být diskriminováni. Cítili se právem jako oběti čechizace politiky Benešovy vlády. Pociťovali zklamání, protože po skončení první světové války doufali, že dojde k výkonu práva na sebeurčení, deklarovaného americkým prezidentem Wilsonem. Mluvílo se i o tom, že se Československo stane druhým Švýcarskem, ve kterém budou tři miliony Němců žít rovnoprávně s Čechy a Slováky vedle sebe. Příklad, že němčina bude rovnoprávným jazykem, nebyl dodržen. Při „pozemkové reformě“ a udílení veřejných zakázek byli Němci znevýhodňováni. Podobně tomu bylo i v případě školské politiky. Na příkladu Kamenné bych Vám chtěla ukázat, jak konkrétně probíhala. V roce 1900 žilo v této německé vesnici 313 Němců a 3 Češi. V roce 1930 se jejich počet změnil na 249 Němců a 92 Čechů. Jak k tomu došlo? Poblíž nádraží odkoupil český stát obci pozemky a nechal tam postavit panelová sídliště pro české rodiny. Pro děti nově přistěhovalých obyvatel byla v prostorách zkonfiskované Raiffeisenkasse založena česká škola. Aby se zvýšil počet žáků, byly do školy přijaty i české děti z vedlejší obce. V roce 1925 tak navštěvovalo českou školu asi 13 dětí. Německá škola musela mít – stejně jako ostatní německé školy – 25 dětí, v opačném případě byla uzavřena. Když hrozilo, že se počet žáků dostane pod požadovaných 25, byla použita lstivá řešení, aby se zabránilo uzavření školy. V Kamenné musela dcera ředitele školy Hawelky i přes velmi dobré známky opakovat poslední třídu ještě jednou. Ve vedlejší obci Nové Dvory byli rychle přijati dva sirotci z Krkonoš.

Zřízením Protektorátu Čechy a Morava a s bezohledným chováním nacistických úřadů vůči českému národu se obrátil list – i ve vzdělávací politice. V roce 1880 neexistovala ani jediná česká škola v tehdejším jihlavském jazykovém ostrově. Po zřízení protektorátu došlo k násilným činům proti 33 českým obecním školám, 12 z nich zůstalo zavřených a 13 bylo předělaných na německé školy. V Jihlavě byla uzavřena i česká zemědělská škola.

V Kamenné byla výuka v české škole zrušena již 13. března 1939. Vrchní zemský rada v Jihlavě ujišťoval v dopise psaném dne 14. prosince 1940 říšskému protektorovi v Čechách a na Moravě, že se bude „snažit, aby bylo v příštím roce zrušeno několik českých vyšších škol“. V dalších letech byly i v českých oblastech založeny německé školy.

Ředitel školy v Kamenné Neumeier však nechtěl tuto politiku podporovat. V létě 1943 mu bylo nařízeno, aby v blízkém českém městečku Polná nechal postavit německou školu. Zdráhal se a tvrdil, že nikdy neschvaloval, když české úřady zakládaly v německých vesnicích české školy.

Z tohoto důvodu by prý teď nemohl souhlasit s opačným opatřením. Protože se vzpíral tomuto nařízení, byl proti své vůli přeložen ke zpravodajské službě SS v Norimberku. ...

Tento příklad mimochodem ukazuje i to, že mezi jihlavskými Němci a vedoucími úřadů, kteří byli přeloženi z Třetí říše, existovalo napětí. Říšští Němci vystupovali i vůči Jihlavanům jako „panský národ“. Mnozí jihlavští Němci dodnes nevědí, že v posudku Hlavního rasového a osidlovacího úřadu SS v Berlíně z března 1945 mimo jiné stálo, že němectví v Jihlavě je z části rasově neradostné a řada Němců prý rasově nepatří k těm nejlepším silám. Závěr této zprávy zní: „V Jihlavě musí být německá krev dalekosáhle obnovena.“

Zatímco tedy nacisté posuzovali jihlavské Němce z rasového hlediska, nechali se Češi za 1. republiky při své politice českizace vést nacionalistickými motivy. Ale je třeba se zeptat, jak k politice českizace za 1. republiky došlo. Abychom pochopili Čechy, kteří po pádu Rakouska-Uherska chtěli konečně vytvořit vytoužený národní stát, pak by bylo vhodné napsat i o tom, jak se Češi v Čechách a na Moravě cítili být utlačováni v době c. a k. monarchie před 1. světovou válkou.

Mohli bychom se vrátit do 12. století, kdy do Čech dorazili němečtí osadníci. Nepřišli jako dobyvatelé, ale na přání českých králů, kteří si od nich slibovali pomoc při hospodářském vývoji své říše.

Tímto způsobem by se dalo napsat 1000 a více stránek o soužití Čechů a Němců na Jihlavsku, a přesto by nebylo možné se dotknout všech aspektů. V úvodu knihy „BergersDorf“ a i pomocí krátkých ohlédnutí v textu jsem se pokusila připomenout skutečnost, že člověk nesmí zapomenout na předchozí historii.

Přes staletí téměř neexistovaly žádné konflikty mezi Čechy a Němci v Čechách. K válkám tehdy docházelo z důvodu panovnických nároků aristokratů a náboženských vůdců. I v Jihlavě a okolí žili Němci a Češi dlouhá staletí v míru vedle sebe.

Teprve s příchodem nacionalismu v 19. století začalo na obou stranách myšlení přítel-nepřítel. Každá strana usilovala o vybojování si co největších svobod. ...

Konflikty mezi Němci a Čechy by nás měly poučit o tom, že nacionalistické myšlení přináší lidem neštěstí. Zodpovědní politikové by neměli podněcovat nacionalistické emoce či stavět svou politiku na nacionalistických myšlenkách. A už vůbec ne v Evropské unii, která nám přinesla již více než 50 let míru – právě proto, že v ní byl překonán nacionalismus.

Musíme společně dávat pozor, aby při aktuální diskusi v Česku o masakrech provedených na Němcích po válce nebyly znovu probuzeny nacionalistické pocity. Tato diskuse by neměla vést k tomu, že se Češi jako národ budou cítit napadeni. Tato diskuse by měla připomenout, co lidé mohou způsobit lidem.

III.

Němci z vlastní zkušenosti vědí, jak je těžké akceptovat, že ve jménu vlastního národa byly spáchány zločiny. Ty, které spáchali nacisté, byly opravdu brutální. Proto bylo zpracování této fáze historie pro německou veřejnost velmi těžké. Diskuse v Německu o nacistické minulosti začala v 60. letech, kdy se mladá generace vzepřela generaci staré. Proces s příslušníky táborového personálu z Osvětimi, který se konal v letech 1963 – 1965, odhalil nepochopitelné hrůzné činy nacistického režimu.

Tehdy mnozí starší Němci žádali, aby nyní – dvacet let po ukončení války – lidé udělali čáru za minulostí a dívali se do budoucnosti. Tyto pokusy vypudit minulost z vědomí tehdy analyzovala psychoanalytička Margarete Mitscherlichová ve své knize „Die Unfähigkeit zu trauern“, česky „Neschopnost truchlit“. Myslím si, že nad hroby obětí politického násilí by se mělo společně truchlit, ne se však hádat o vině druhé strany.

Ne všem Čechům se líbí otevřená diskuse v médiích týkající se případu „Budínka“ nebo reportáže Davida Vondráčka. Ale po důkladné diskusi o temných stránkách české historie už nebude nutné potlačovat události roku 1945. Taková „katarze“ osvobozuje člověka od negativních pocitů. Když vycházím z mého domu v Berlíně, vidím přede dveřmi šest takzvaných „Kamenů zmizelých“ (německy „Stolpersteine“), zapuštěných do chodníku a zakončených mosaznou tabulkou se jmény Židů, kteří bydleli v tomto domě a byli zavražděni nacisty. Pociťuji soucit, ale žádnou vinu. Podobné pocity jsem měla při návštěvě Lidic. Přeji si, aby se i Češi tak dívali na hromadné hroby Němců – se soucitem a bez pocitu viny.

Nelze Lidicemi a Ležáky omluvit páchání vražd na Němcích u Dobronína, v Praze, Postoloprtech a na jiných místech. Můžeme německému sedlákovi z Dobronína, i když byl členem NSDAP, dávat vinu za to, co se stalo v Lidicích? Ne. Už bylo často řečeno: Neexistuje žádná kolektivní vina. Proč bychom měli člena nějakého národa potrestat za čin, který spáchal někdo jiný, kdo mluví stejnou řečí?

Protože vím, jak velký byl v Německu odpor proti „vyrovnání se s minulostí“, byla jsem velmi mile zaskočena, jak nezaujatě se česká policie a česká média zabývala případem „Budínka“. Žurnalista Miroslav Mareš právem obdržel Cenu Karla Havlíčka Borovského za svou odvahu. Komisař Michal Laška by měl být povýšen za svou profesionální práci. A také Milan Litavský, občan Dobronína, který na hromadný hrob postavil kříž, by měl obdržet záslužný řád za zlepšení německo-českých vztahů. Mám pocit, že vyšetřování případu „Budínka“ totiž vzbudilo nejen u českých občanů pocity soucitu, ale vyvolalo i u jihlavských rodáků žijících v Německu pozitivní změnu v pocitech vůči Čechům. Jejich místní noviny „Mährischer Grenzbote“ například poprvé podrobně popsaly nacistickou okupaci Jihlavy. Redakce projevila ochotu k prodeji a reklamě významné knihy Jiřího Vybíhala „Jihlava pod hákovým křížem“.

Vše, co jsem v posledních třech letech viděla, mi dodává optimismus. Ať je názor politiků obou stran na německo-české vztahy jakýkoliv, rozhodující je, jak se k této problematice staví jednotliví občané. Když jihlavští Němci už nebudou potlačovat nacistickou minulost a Češi žijící na Jihlavsku naopak akty pomsty z roku 1945, zanikne to, co rozděluje obě strany. Diskuse o minulosti se tak stane základem pro lepší budoucnost.

Děkuji Vám za pozornost.